

A Magyar Néphadsereg és Dél-Szlovákia lakosságának kapcsolata Csehszlovákia 1968. évi megszállása idején*

 IVÁN PATAKY

 THE RELATIONSHIP OF THE HUNGARIAN PEOPLE'S ARMY
 AND SOUTH-SLOVAKIAN POPULATION DURING CZECHOSLOVAKIA'S
 OCCUPATION IN 1968

94(437.6)“1968“:355/359(439)“1968“

355/359(439)“1968“

94(439)“1968“:355

 Czechoslovakia's Occupation in 1968. Hungarian People's Army. Relationship of the Hungarian People's Army and South-Slovakian Population.

Huszdik századi történelmünk egyik ellentmondásoktól terhes, hosszú távú következményeit tekintve mind Magyarországnak, mind Szlovákiának rengeteg, elsősorban az emberek gondolkozásában jelentkező kárt okozó epizódja volt a Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában. Két, ezeregyszáz éve együtt élő nép tudatának mélyén lappangó előítéletet hozott felszínre, számtalan alig behegedt sebet szakított fel. Ezek fájalmát az sem csillapította, hogy miként Magyarországon, úgy Csehszlovákiában is feltételezhetően mindenki előtt világos volt, hogy az agresszió egyértelműen szovjet nagyhatalmi politikai és katonai érdekeket szolgált, melyhez talán legkevesebb érdeke Magyarországnak, a korabeli magyar politikai és katonai vezetésnek fűződött.

A magyar katonák és a lakosság közötti viszony megértéséhez néhány mondat erejéig – a teljesség igénye nélkül – vissza kell tekintenünk a prágai tavasz első heteinek eseményeire, a csehszlovák és a szovjet vezetés közti ellentét kialakulásának kezdeteire. Az 1968. évi csehszlovákiai eseményeket vizsgálva nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a hidegháború csúcsidőszakában történtek. Akkor, amikor mind az amerikai, mind a szovjet politikai és katonai vezetés számolt egy estleges új világháború kitörésének lehetőségével. Egyetlen tézist emelek ki a korabeli katonai doktrínából és hadászati elvek közül: „A két tábor ismert politikai és katonai céljainak jellegéből kiindulva feltételezhetjük, hogy a harcoló felek a hadviselés legdöntőbb módjaival és feltétlenül a tömegpusztító eszközök tömeges alkalmazásával vívják meg a háborút.”¹ Az atomháború veszélye mélyen beágyazódott mind a politikába, mind a köztudatba. A superhatalomnak számító és ennek megfelelően cselekvő Szovjetunió politikai és katonai vezetőinek gondolkozását, cselekvését ráadásul érezhetően befolyásolta 1941 rendkívül keserű tapasztalata. Mindenképpen el

*A 2008. november 21-én Somorján a Fórum Kisebbségkutató Intézet által szervezett A nemzetiségi kérdés helye a prágai tavasz folyamatában című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

akarták kerülni, hogy megismétlődjön egy olyan, váratlan támadást követően kialakult katasztrófális helyzet, mint akkor. Nem véletlenül alakítottak ki tudatosan Európában egy biztonsági zónát a Szovjetunió nyugati és részben déli határai előtt. A zóna országai közül – mind a Varsói Szerződés tagjai voltak – egyedül Csehszlovákiában nem állomásoztak szovjet csapatok. Ezért bizonytalan, gyenge pontnak számított a szovjet politika szemében. Ezt fokozta, hogy esetleges „kiugrása” kettévágta volna a Varsói Szerződésen belül fő hadszíntérnek számító nyugati irányt. Az 1956-os magyarországi események tapasztalatai pedig bebizonyították, hogy adott esetben nem szabad késlelkedniük. A halogatásnak politikailag és katonailag egyaránt beláthatatlan következményei lehetnek. Nem véletlen tehát, hogy a prágai tavasz első számokra gyanús jeleire azonnal léptek katonailag is. A Szovjetunió Kommunista Pártjának (a továbbiakban: SZKP) Politikai Bizottsága 1968. március 21-i ülésén Leonid Brezsnyev, az SZKP főtitkára kijelentette: „A kérdés megoldásának minden esetére végig kell gondolnunk az intézkedéseket, beleértve a kérdésnek a magyar eseményekhez hasonló megoldásának lehetőségét is.” Másnap utasítást adott a szovjet vezérkarnak a hadműveleti tervek kidolgozására. A terveket döntően az 1956. évi magyarországi forradalom leverésének tapasztalatai alapján alakították ki. Lényege: lehetőleg – a nemzetközi közvélemény leszerelése, gyengítése érdekében – „segítő társakat” találni a csehszlovák kommunisták között, akik behívják a „segítséget nyújtó” csapatokat. Bevonni a Varsói Szerződés tagállamait és csapatait, ezzel megosztani a felelősséget, és kifogni a szelet a nemzetközi tiltakozás vitorláiból. Erős, gyors és határozott katonai csapással leverni az esetleges fegyveres ellenállást. A megszállás során azonnal lecserélni Csehszlovákia Kommunista Pártjának (a továbbiakban: CSKP) országos és területi vezetését, a nemzeti bizottságok, a hadsereg és a fegyveres erők vezetőit. Katonai közigazgatást hozni létre, melyek a megbízható, Szovjetunióhoz hű kommunistákból felépítik a CSKP, az állami és a közigazgatás új rendszerét. Az ország területén pedig „ideiglenesen állomásozó szovjet csapatokat” helyeznek el.

A Magyarországon állomásozó szovjet „Déli” hadseregcsoport (továbbiakban: DHDSCS) 1968. április 8-án kapta meg Grecsko marsall, szovjet honvédelmi miniszter irányelveit, hogy a szovjet vezérkar terveinek megfelelően dolgozza ki, a legnagyobb titokban, Csehszlovákia déli területei megszállásának terveit.² A tervezés meghatározó kulcsszava egészen a megszállás kezdetéig a titkosság volt. Ezért a megszállásba bevont tagországokat, köztük Magyarországot, csak július 10-én tájékoztatták arról, hogy számítanak részvételére. Kádár János csak 23-án adott választ. Közölte, hogy az eredetileg kért három magyar hadosztály és egy hadtesttörzs helyett egy „csökkentett létszámú” magyar hadosztály fog közreműködni a „Magyarországtól északra tervezett hadgyakorlaton”. Ezt követően kapcsolódott be a magyar vezérkar és dolgozta ki 25–26-án a megszállásban való magyar közreműködés hadműveleti terveit. Vezérkari tisztjeink nem önálló terveket készítettek, hanem a szovjet DHDSCS parancsnoka által kidolgozott hadműveleti terv alapján, melyet Grecsko marsall, szovjet honvédelmi miniszter július 23-án Moszkvában jóváhagyott, dolgoztak. A magyar terv a DHDSCS alárendelésébe kerülő hadosztály részfeladatait tartalmazta, a megszállás végrehajtását a hadosztály részére Délnyugat-Szlovákia déli, Vág és Ipoly, illetve északról Vágújhely–Nagytapolcsány–Selmechánya–Nagykürtös általános vonala, valamint délről a Duna közötti területen. Kidolgozták az esetleges fegyveres ellenállás leverésének módszereit, a katonai közigazga-

tás bevezetését, a csehszlovák lakosság tájékoztatását, meggyőzését, valamint az új csehszlovák megyei, járási, városi párt és állami vezetés, a közigazgatás, a karhatalom felépítését.³

A megszállásra kijelölt és hadilétszámra feltöltött zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészhadosztály részére a teljes harckészültségbe helyezést és a részleges rejtett mozgósítást július 27-én, hajnali 3 órakor rendelték el. A rejtett mozgósítás azt jelenti, hogy a területi hadkiegészítőn keresztül nem nyilvánosan kihirdetve, hanem egyenként hívtak be (telefonon vagy érte mentek gépkocsival) 3200 tartalékos tisztet és katonát. A hadosztály feltöltése aznap 14 órára befejeződött. A hadilétszámra feltöltött hadosztály állománya 10 417 fő volt.⁴ Katonáinak kétharmada hivatásos tiszt, tiszthelyettes, illetve sorállományú katona, egyharmada pedig mozgósított tartalékos. A katonáknak még gondolataik legmélyén sem merült fel, hogy a „riadó” elhangzásakor vagy a „behívó” kézhezvételekor nem egy, a kiképzés során átlagosan félévenként, évenként sorra kerülő gyakorlat miatt kellett kiugraniuk az ágyból, elválni családjuktól. Arra számítottak, hogy a lassan megszokott gyakorlatokhoz hasonlóan, két-három nap múlva ott folytathatják életüket, ahol 27-én hajnalban abbahagyták. A tiszteknek is csak egészen szűk, a tervezésbe bevont köre ismerte a valóságos helyzetet. Három nap múlva észlelték először az első jeleket, arról, hogy esetleg másról lehet szó. Csehszlovákiába kell menniük „testvéri segítséget nyújtani”. Akkor, amikor első lépésként megindult – katonai szaknyelven szólva – a hadosztály teljes állományának harcképes egységbe kovácsolása. A mozgósítást követően még 27-én késő éjjel megindított hadműveleti átcsoportosítással, Zala és Somogy megyében lévő laktanyáikból 250-270 kilométeres menet után Nógrád és Pest megye területén kijelölt megindulási körleteikbe beérkezve tábort vertek. És ott, július 28-án késő éjjel a DHDSCS hadseregcsoport parancsnoka, Provalov vezérezredes átvette a hadosztályt a magyar vezérkari főnök megbízottjától. Ezzel a hadosztály jogilag a DHDSCS parancsnokának alárendeltségébe került. A katonai szubordináció megszokott rendjének bizonyos mértékig ellentmondó egyedi sajátosság volt, hogy a hadosztály politikai feladatainak irányítása, a teljes hadtáp és a technikai ellátása viszont magyar kézben maradt. A katonák felé irányuló politikai munkát, valamint a megszállt területek lakossága tájékoztatását, megnyerésére irányuló törekvéseket, propagandát az MSZMP Központi Bizottsága követelményei szerint közvetlenül a Hadügyminisztérium (a továbbiakban: HM) Politikai Főcsoportfőnöksége irányította. Az ellátás, a szállítás, a technikai biztosítás, az egészségügyi biztosítás pedig a HM Hadtáp főnökség kezében maradt. Ennek köszönhetően a katonák élelmezése, egészségügyi ellátása a megszállás egész ideje alatt valóban nagyon jó volt. Amit viszont a katonák nagyon nehezményeztek, főleg az első 3-4 héten – a „tábori postaszolgálat” rendkívüli lassúsága volt. Oka: minden egyes levelet először cenzúráztak Budapesten, majd a zalaegerszegi postára vittek, ahonnan azután továbbították a címzettnek.⁵ A hadosztály tisztjei, katonái csak ekkor, és csak a „világtól szó szoros értelmében elzárt” megindulási körletben kezdtek el gondolkodni arról, hogy nem gyakorlatra, hanem Csehszlovákia megszállására hívták be őket. A körletben, az erdők rejtekében, három héten át, egészen augusztus 17-ig, éjt napallá téve készültek várható harci feladataikra. Gyakorlatok, éleslövészetek sora követte egymást. A politikai megdolgozás sem maradt ki. Naponta politikai tájékoztatón, hetente háromszor 2 órás politikai foglalkozásokon mást sem hallottak, mint

Csehszlovákiában „ellenforradalom van kialakulóban”, „az elmúlt hónapok eseményeinek hatására Csehszlovákiában a helyzet kritikussá vált” és így tovább.

„A szocialista rend veszélybe került...” – mondta a tisztállomány előtt július 29-én kihirdetett honvédelmi miniszteri intézkedés. Azért csak „intézkedés”, mert a hadosztály kikerült a magyar honvédelmi miniszter alárendeltségéből, és csak Provalov vezérezredes, a DHDCS parancsnoka adhatott ki részükre parancsot. Ennek ellenére tisztjeink parancsnak fogták fel a benne foglaltakat. Valójában ekkor tudták meg, és ekkor is még csak a tiszték, teljes bizonyossággal, hogy Csehszlovákiába kell menniük. „Mi testvéri segítséget akarunk nyújtani – mondta a továbbiakban a felhívás –, de mindenkinek világosan kell látni, hogy az ellenforradalmárok fegyveres provokációkat követhetnek el...” Igazi Janus-arcú felhívás volt! Egrészt segítségnyújtásról szólt, másrészt azonnal kimondta, akiknek segíteni akarunk, azok fegyvert is foghatnak ellenünk. „A támadó ellenséget [...] erélyesen meg kell semmisíteni.”⁶ Ugyanakkor – tudomásom szerint egyedülállóan – félreérthetetlenül leszögezte, hogy csak akkor lehet fegyvert használni, akkor adhat tűzparancsot a parancsnok, ha lőfegyverekkel végrehajtott nyilvánvaló támadás érte az egységet. A felhívás figyelmeztette a katonákat, hogy el kell határolódnium az esetleg előforduló nacionalista megnyilvánulásoktól. „Csehszlovák földön kapcsolatba kerülünk magyar nemzetiségű lakossággal, el kell érni, hogy szenvedélytől mentesen, nacionalista hangulat esetleges szítása nélkül megnyerjük közülük a dogozó nép hatalmához hű emberek támogatását, bizalmát.” Az ugyanakkor kihirdetett politikai főcsoportfőnöki tájékoztató pedig mindenkire érvényes magatartási köteleességeket határozott meg. „Szálljon szembe mindenféle durvasággal, oktalan gorombáskodással, akadályozzon meg mindenféle kilengést, önkényeskedést a segítőkész, békés állampolgárokkal szemben [...] tartsák tiszteletben a nemzeti érzéseket, a helyi szokásokat. E tekintetben semmilyen sértő magatartást senki részéről eltérni nem lehet.”⁷

Az összes továbbiakban kiadott parancson, intézkedésen, irányelven tetten érhető a vázolt kettősség. Igazolja, hogy a kimondottan szovjetbarátokat leszámítva a magyar katonai vezetők tisztában voltak azzal, hogy a szovjet vezetők megkövetelte feladatok alól nem lehet kibújni, de lehetőleg oly módon kell végrehajtani azokat, hogy minél kevesebb kárt okozzanak a csehszlovák és magyar kapcsolatokban. Ma már talán kevesen emlékeznek rá, de az is tény volt, hogy 1968 nyarán sem a hadseregben, sem a civil életben Magyarországon szinte senki nem beszélt Szlovákiáról vagy a szlovákokról. Legfeljebb a hazánkban élő szlovákok használták e fogalmakat. Az emberek Csehszlovákiáról, csehekről beszéltek, így általánosítva. A magyar katonák túlnyomó többsége is csak a megszállás során ismerte és értette meg, hogy valójában nem egy, hanem két, mind nyelvében, mind történelmében, hagyományjaiban, szokásaiban eltérő népről van szó. Az iskolákban tanultak során is kevés szó esett a szlovákokról. Ha mégis, akkor többnyire a magyar történelemhez kapcsolódva, ezeréves közös együttélésünk valamilyen eseménye kapcsán.

A csehszlovák területre lépett magyar katonák zöme csak augusztus 21-én tapasztaltak után kérdőjelezte meg a felkészítés során hallott politikai vádakokat. Sehol sem találkozott „ellenforradalmi törekvésekkel”. Senki nem mondta, hogy meg akarja megdönteni a „szocialista rendet”. Mindenki a kommunista Dubček mellett állt ki, „emberarcú szocializmust” akart, és elutasította a régi diktatúrát. Már az első órákban szerzett tapasztalatok alaposan mellbe vágják mind a tiszteket, mind a

sorkatonákat. Egyrészt mert sehol sem találkoztak fegyveres ellenállással, pedig fegyveres harcra számítottak, és – a velük utólag tartott beszélgetéseim tapasztalatai szerint – amitől nagyon tartottak. Másrészt mert a hangoztatott „segítségnyújtási szándékból” nem kért senki. Sőt a legtöbb helyen, elsősorban a városokban, heves tiltakozással mindenki visszautasította. Ezt harsogták a tüntetők, ezt olvasták a falakra festett feliratokon. A magyar alakulatok jelentéseiből kiderül, legjobban az döbbenette meg a katonákat, „akik ekkor szembesültek először a csehszlovákiai helyzettel”, hogy nem annyira a szlovák, hanem elsősorban a magyar lakosság tüntet és lép fel haragosan és elutasítóan ellenük, a parancsot teljesítő magyar katonák ellen. Érsekújvárott, a járási nemzeti bizottság épülete előtt kiugróan éles, mondhatni harcos fellépéssel fejezték ki véleményüket. A magyar lakosok igyekeztek meggyőzni a magyar katonákat, hogy semmi keresnivalójuk nincs ott. A vita annyira elmérgesedett, hogy amikor az ott lévő Kiss Lajos vezérőrnagy, a „különleges (operatív) politikai csoport” parancsnoka bátran, de meggondolatlanul bement a tüntető tömeg sorai közé lecsillapítani az embereket, néhányan fenyegetően körülfojták. Erre az ott álló katonák figyelmeztető sortűzet lőtték a tömeg feje fölé, és kimentették a veszélyeztetett tábormenőket.⁸ „Egyszer csak a tér közepén elkezdtek a magyar katonák lövöldözni. Senki sem tudta, miért, mert a nagy lármában nem lehetett hallani semmit. Senki sem sebesült meg. Tehát nem emberekre céloztak, felfelé lőhettek, eltalálták a templomtorony oldalát – mondta az egyik ott tüntető magyar ember nekem 1993-ban – a szlovákok nagyon sokáig mutogatták, hogy a mi templomunkat, mert ott tartották a magyar miséket, így szétlőtték a magyar katonák. A tömeg pedig nem oszlott szét, sőt egyre nőtt...”⁹ Ez az epizód azért jellemző, mivel Kiss Lajos nemcsak képzett, széles látókörű politikai tisztként, hanem jelentős felvidéki ismerettséggel is rendelkező magyarként sem volt teljes mélységében tisztában a dél-szlovákiai magyar kisebbség helyzetével, problémáival. A helyzet Érsekújvárott mind feszültebb lett. Ezt látva a 63. gépkocsizó lövészezred parancsnoka, az esteleges komoly összeütközés elkerülése végett, azonnal kivonta a katonákat, majd körbefogva, blokád alá vonta a várost. Augusztus 21-én, ha nem is ilyen kiélezett helyzetben, mind a tíz helyőrség megalakítására kijelölt és nagyobb incidensek nélkül megszállt városban hasonló fogadtatásban részesültek a katonák. Ezt rögzíti Kiss Lajos vezérőrnagy 22-én reggel a honvédelmi miniszternek felterjesztett géptávirati jelentése. „...a Magyar Néphadsereg egységei a kitűzött feladatokat végrehajtották. Erőszakos ellenállás nem volt. A kitűzött politikai konszolidációs feladatokat végrehajtani jelen helyzetben szimpatizánsok és jövetelünk célját elismerők hiánya miatt nem sikerül. Egy platform van. »Hívás nélkül megszállták Csehszlovákiát!« E platform mögött az ellenforradalmárok intenzív munkája folyik, nacionalizmus szításával régi szlovák és magyar ellentétek bolygatásával [...] Sok a tüntetés és provokáció [...] négyezemközti beszélgetésekben fellelhetők itt-ott pozitív elemek is. Ezek nyilvánosan nem mernek kiállni. A rendfenntartásban együttműködők között sok a kétszínű elem.”¹⁰

Másnap, augusztus 22-én a megszállást kiterjesztették a terület járásainak kisvárosa, falvaira is. A kistelepülések nagy részében hasonlóan elutasító volt a fogadtatás, mint előző nap a városokban. Azonban lényegesen enyhébb, tartózkodóbb volt a hangvétele a tiltakozásnak. Egyes helyeken az is előfordult, hogy együttérzéssel fogadták a katonákat, és ennek feliratokkal is hangot adtak. A kisvárosokban, falvakban a megszállás két és fél hónapja alatt nem állomásoztak magyar csapa-

tok. A helyőrség-parancsnokságok rendszeres járőrözéssel, megfigyeléssel ellenőrizték a lakosságot.

A katonák egyszerűen nem értették a feléjük áradó harag és gyűlölet okát. Nem fogták fel, hogy megjelenésükkel, a megszállásban való részvételükkel milyen mértékben ártottak éppen az ott élő magyar kisebbségnek, mivel a szlovák lakosság jelentős része kifejezetten a szlovákság ellen irányuló magyar agressziókat fogta fel a katonák jelenlétét.¹¹ Ez a fogadtatás, a hevesen kitörő elutasítás, sőt gyűlölet az első napokban kifejezetten egységbe kovácsolta a katonákat. Egyes esetekben úgy kellett parancsnokaiknak visszafogni őket, hogy ne üssenek vissza. Napoknak kellett eltelni, amíg megértették a Csemadok augusztus 22-i nyilatkozatának igazát. Azt a helyzetet, hogy az ott élő magyarok sorsa és jövője szorosan összefüggött Csehszlovákia sorsával, jövőjével. Ott születtek, ott élnek ezeregyszáz éve, ott van a hazájuk. És minden külső beavatkozás csak nehezíti helyzetüket. A jelentések azt tükrözik, hogy katonáink ezt megértették, tudomásul vették, és ahol a lakosság részéről volt rá fogadókészség, igyekeztek kapcsolatokat kiépíteni elsősorban a magyar lakossággal, de esetenként a szlovákokkal is. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a katonák között volt néhány magyarországi szlovák nemzetiségű is. Sőt olyan is, akinek a rokona éppen Nyitra környékén lakott.¹² A magyar katonákban a nacionalizmusnak még a gondolata sem merült fel, latens irredentizmusnak nyoma sem volt található a napi politikai helyzetjelentésekben. Még ha volt is egyesekben, azok mélyen hallgattak. A veszített második világháború több mint egymillió magyar halottja, a levert 1956-os forradalom – még mindenki, akármelyik oldalon élte át – elevenen élő tragédiája és a Magyarországon „ideiglenesen tartózkodó” szovjet csapatok jelenléte elég volt ahhoz, hogy senki se gondoljon revízióra. Mindenki tudta, mivel az első perctől kezdve hangsúlyozták minden e témát megemlítő parancsban, felhívásban, hogy csapatainknak a „segítségnyújtás” után haza kell menni. A minél gyorsabb hazatérés vágya mozgatta cselekedeteiket. Várta őket családjuk, otthoni munkájuk. Meghatározó gondolatukat talán legpontosabban a 31. harcokoszred egyik katonája mondta ki: „Tegyük meg minél gyorsabban és jobban, amire parancsot kaptunk, és utána rögtön menjünk haza.”¹³

A magyar katonák és Dél-Szlovákia lakossága közötti alig több mint kéthónapos időszakban kialakult kapcsolatok főlvázolása nehéz feladat. Hiányzik a másik oldalnak, a lakosságnak a felszínen látható és a jelentésekben szereplő, írásomban már jelzett elutasító magatartása mögötti, a történelmi tapasztalatok szerint jelentős nagyságú, véleményét ily kirobbanó formában ki nem nyilvánító, hallgató tömeg magatartásáról jelentések. Az 1968 óta eltelt évtizedek pedig jelentősen torzíthatják az emlékeket. Bár a korabeli újságok, a Csemadok tevékenységét bemutató írások megbízható háttérrel szolgálnak, mégis úgy vélem, viszonylag teljes hitelességgel csak a hadműveletben részt vett magyar katonák szemszögéből tudom vizsgálni, és az idő adta szűk korlátok között főlvázolni a kapcsolat kérdését, természetesen sine ira et studio. Előrebocsátom, hogy a szlovák, valamint a szlovákiai magyar lakosságot egységes homogén tömbnek felfogva tárgyalom. Oka: a korabeli szovjet és nyomában a magyar katonai vezetés, valamint a megszálló csapatok parancsai, intézkedései, jelentései, tájékoztató és propagandanyagai is egységes lakosság-képet tükröznek. Jellemző, hogy a DHSCS Pozsonyba települt parancsnoksága okmányjaiban még csak említés sincs arról, hogy a hadseregcsoport által megszállt Dél-Szlovákiában több százezres lélekszámú magyar kisebbség él. Az már csak hab

a tortán, hogy a prágai tavasz tömegekre gyakorolt hatalmas felszabadító hatásáról vagy tudomást sem véve, vagy teljesen félreértve közelítették meg a kérdéseket. Véleményem szerint ennek köszönhető, hogy minden, az emberek politikai meggyőzése irányuló szovjet, illetve magyar törekvés falra hányt borsónak bizonyult. A magyar Politikai Főcsoportfőnökség Salgótarjánban a Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalattal 26 magyar és szlovák nyelvű röplapot és plakátot készíttetett, 1 400 000 példányban.¹⁴ Teljesen értelmetlenül. Senkit sem érdekelt tartalmuk. Sőt, a szlovákokul nem tudó nyomdászok által elkövetetett szedési, helyesírási hibák kedvenc gúnyolódási céltáblákká váltak. Ez is, mint az összes többi propagandaakció, csődbe fulladt. Viszont kifejezetten érdekelték a magyar lakosságot a magyarországi újságok. Ezért augusztus végétől elsősorban ezeket terjesztették katonáink. Elsősorban rajtuk múltott a kapcsolat sikere vagy bukása.

Katonáink látszólag zárt tömböt alkottak. Különösen erős volt a zártság az augusztus 21-ét követő első napokban. A katonai hierarchiában elfoglalt helyük (tiszt, tiszthelyettes, sorozott, illetve tartalékos katonák, polgári alkalmazottak stb.) miatti megosztottság az első hetekben, az erős lakossági ellenállás miatt, gyakorlatilag érzékelhetetlen volt. A korszerű haditechnika kezelése megkövetelte az egységes cselekvést, az esetleges harcok lehetősége jelentősen megerősítette, mondhatni tudatosította bennük egymásrautaltságukat. A szó igazi értelmében egységbe forrtak össze. A megszállást követő első napokban 23 000 főre duzzadt hadosztályban (beszámítva a csehszlovák területre kiegészítésként vezényelt egri 6. gépkocsizó lövészedret, egy 500 fős BM karhatalmi zászlóalj, ellátó, forgalomirányító stb. al egységeket) szeptember közepéig – néhány leittasodást leszámítva – nem volt érdemi fegyelméletlenség! Aki volt katona, azt tudja, hogy ez milyen nagy szó! A katonai szervezet szubordinációra épülő belső energiája egyike a legerősebb kohéziós erőknél. A katonákat összekovácsolta a feladat. Megértették, hogy csak egymásban bízhatnak. Ez nem jelenti azt, hogy nem voltak problémák. Ezek jelentős része azonban nem a hadosztály, hanem a mozgósítást szervező és lebonyolító hadkiegészítő parancsnokságok bürokratikus munkájának volt köszönhető. Mindenekelőtt annak, hogy a tartalékosok mozgósításakor figyelmen kívül hagyták családos voltukat, gyermekeik számát. A hivatásos állományt is az otthon maradt család gondjai foglalkoztatták elsősorban. Így fő kérdéssé számukra nem a csehszlovák helyzet, hanem az vált, hogy mi van otthon a családdal, a munkahellyel.

Arra keresve választ, hogy a magyar katonák hogyan viszonyultak a Csehszlovákiában 1968 tavaszán lezajlott hatalmas politikai változásokhoz komoly hiba lenne, ha a mából, a mai politikai felfogásunkból visszatekintve vizsgálnánk a katonák tetteit, gondolkodását. A megszállásban közreműködött magyar katonai magasabb egység a külső szemlélő számára monolit egységnek tűnt és tűnhet ma is. Vitathatatlan, egységes volt abban – és ez bátran kijelenthető –, hogy a katonák egyike sem akart – legyen hivatásos, sorkatona vagy tartalékos – részt venni a „kalandban”. Még azok sem, akik akkor úgy gondolták, hogy Csehszlovákiában valóban ellenforradalom van kialakulóban! De leszögezhető, hogy a hadosztályban senki sem tekintette Csehszlovákiát ellenségnek! E megállapításba beleértek a hadosztályparancsnoktól a beosztott katonáig mindenkit. De katonák voltak, akik parancsot kaptak, és mentek. Ennek ellenére, illetve azzal együtt, hogy a csehszlovák helyzet alakulása helyett olyan kérdések foglalkoztatták őket, mint a félbeszakított vagy elmaradt nyári szabadság, a közeledő őszi leszerelés, illetve a nyári-őszi betakarítás, a

gyermekes iskoláztatása és így tovább. Egyszerű emberi, hétköznapi problémák. És azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy 12 évvel az 1956-os forradalom leverése után történt a megszállás. A Kádár-rendszer konszolidálódott. A korábbi évekhez viszonyítva jelentősen nőtt az életszínvonal. Kialakulóban volt a „puha diktatúra”. 1968. január elsején életbe lépett az „új gazdasági mechanizmus”. Mindezek jelentősen befolyásolták, sőt sokaknál meghatározták a katonák gondolkozását. Komoly hiba lenne mindezekről megfeledkezni.

A 8. hadosztály parancsnoksága, törzse Nyitrán állította föl főhadiszállását. És – mint már írtam – augusztus 21-én tíz helyőrséget hozott létre: Nyitrán, Nagytapolcsányon, Szereden, Érsekújvárott, Léván, Vágújhelyen, Pöstyénben, Galgócon, Nagykürtösön és Verebélyen. Augusztus 25-én a DHDCS-parancsnok parancsára kiterjesztették a megszállási területet egészen a Kis-Kárpátok szoknyáig, Bélaházig. Nagykürtösön pedig megszűnt a helyőrség-parancsnokság, helyette Nagyszombatban alakult új. A helyőrség-parancsnokságok feladata lett volna az elkészített hadművelési tervek szerint az élet minden területén átvenni a teljes hatalmat. Újjászervezni a pártot, az állami, a közigazgatási, a rendészeti szerveket. Ennek megfelelően alakították ki szervezeteiket is. Összetételük pontosan tükrözi az eredeti szovjet elképzelést: a szétvert csehszlovák párt-, állami és közigazgatási vezetés helyett katonai irányítás, ellenőrzés mellett újat hozni létre. A helyőrségparancsnok, politikai helyettese és katonai törzse mellett a megalakulás pillanatától kezdve működött még helyőrségenként egy-egy különleges (operatív) politikai csoport, továbbá dolgoztak elhárító tisztek, közrendvédelmi rendőrtisztek, közigazgatási szakemberek, postások és tanácsi szakértők. Feladatuk lett volna kiépíteni, fenntartani és továbbfejleszteni a megszállt területeken élő lakossággal, politikai, közigazgatási, társadalmi, gazdasági szervezetekkel az együttéléshez, a közrend, a közegészségügy fenntartásához, a közellátáshoz, a nélkülözhetetlen szolgáltatásokhoz elengedhetetlenül szükséges kapcsolatokat.¹⁵ A felsorolt csoportok, szakemberek feladatai közül csak egyre térek ki röviden. A különleges vagy operatív csoport parancsnoka Kiss Lajos vezérőrnagy volt (vele az érsekújvári események kapcsán már találkoztunk). Tagjai közül – nem számítva a kiszolgáló katonákat és a mintegy öt hivatásos katonai politikai tisztet – 17 a Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártszervek, szakszervezetek, tanácsok felső és középszintű vezetői közül behívott tartalékos tiszt volt. Kiss vezérőrnagy irányított továbbá öt televíziós-rádiós szakembert és két országosan ismert újságíró, dr. Szabó Lászlót és E. Fehér Pált. Munkájuk célja a magyarországi lakosság tájékoztatása volt. A csoport feladatát közvetlenül a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága határozta meg. Többek között tanulmányozni kellett a lakosság politikai hangulatát. „Különböző hírforrások felhasználásával pontosítani azokat a személyeket, akikre számítani lehet”¹⁶ és természetesen azokat is, akik „ellenforradalmi tevékenységet” fejtettek ki. A szovjet elgondolások már 21-én összeomlottak, ezért használtam néhány mondattal korábban a „lett volna” kifejezést. A lakosság egységesen és látható, hallható indulattal elutasított mindennemű együttműködést, és elzárkózott mindenféle kapcsolattól. Kitarzott a törvényesen megválasztott párt-, állami és közigazgatási vezetők mellett. A tervezett helyőrségek gyakorlatilag működésképtelenek voltak, mert senki nem akart velük együttműködni, vagy felvenni velük a kapcsolatot. A csehszlovák párt-, állami, közigazgatási vezetők helyükön voltak, és a lakosság csak azt fogadta el, azt hajtotta végre, amit a választott vagy törvényesen kinevezett vezetők írtak alá, hir-

ettek ki. A közigazgatási vezetők szinte egységesen kijelentették: „Önöknel a fegyver, mondják meg, mit akarnak!”, „Itt nemzeti egység van, itt mindenki szocializmust akar!” Kizárólag a közrendvédelem, az ellátás és az egészségügy kérdéseiben voltak hajlandók tárgyalni, és csak a parancsnoktól fogadták el az utasításokat. Érzékeltetve ezzel is, hogy csak az erőszaknak, a fegyverek nyomásának engedtek, és csak az élet fenntartásához szükséges mértékben. „Azok a személyek, akikre számítani lehet” – a moszkvai nyilatkozat, illetve Gustáv Husák színre lépéséig, aki augusztus 28-án lemondott a CSKP KB tagságáról, 29-én Pozsonyban Szlovákia Kommunista Pártjának rendkívüli kongresszusán történt fellépését (beszédét) követő napokig – a magyar katonai jelentések szerint oly mélyen meglapultak, hogy még előmerészkedni sem mertek, nemhogy nyilatkozni, kapcsolatot felvenni. Érsekújvárott a 6. gépkocsizó lövészezred parancsnokát csak szeptember 15-én (!!!) merte az első, hat főből álló „veterán küldöttség” felkeresni. Egyikük pedig a CSKP alapító tagja volt. Ekkor vállalták kijelentésüket, hogy „szívvel-lélekkel részt kívánnak venni a konszolidációban”.

A lakosság és a katonák közötti érdemi emberi kapcsolatokról – egy-két szórványos esetet leszámítva – az első 10-12 napon nem is lehetett beszélni. Ennek azonban csak az egyik oka volt a lakosság részéről mutatott szinte teljes elutasítás, elzárkózás. Legalább olyan akadályozó tényező volt az, hogy a szinte háborús hangulatú kemény, minden kezdeményezést gúzsba kötő parancsok gyakorlatilag lehetlenné tették az érdemi kapcsolatokat. Leszámítva néhány, a véletlennek és nem tudatos kapcsolatkeresésnek köszönhető találkozást, beszélgetést, sőt esetenként barátkozást. A személyi állomány egészen augusztus végéig csak fegyverrel, éleslőszerrel és csoportosan közlekedhetett. „...a helyőrségek csapatainak zászlóaljnál kisebb erőre történő elosztását megtiltom.”¹⁷ Természetesen, mint az élet minden más terén, itt is akadt kivétel. Jelezve, hogy sem a magyar katona, sem a magyar lakosság nem tekintette „ellenségnek” egymást. E spontán kapcsolatok létrejöttében nagy szerepe volt a hagyományos magyar vendégszeretet mellett annak, hogy a lakosság egy része áldozatnak tekintette a fegyveres katonákat is. „Augusztus 31-én Csitáron az éppen ott járőrszolgálatot teljesítő magyar szakasz katonáit meghívták egy lakodalomba. Az ellenőrzés észrevette és jelentette – megjegyezve, hogy botrány nem volt – az esetet, az alegység parancsnokát becsületbíróóság elé állították.”¹⁸ Néhány hasonló eseményt leszámítva a magyar katonák véleménye szerint „a Szlovákiában élő magyarok magatartása és politikai megnyilvánulása általában megegyezett a szlovák lakosságéval, különösen az értelmiségiekkel [...] ugyanúgy megszállóknak neveztek bennünket, mint mások”.¹⁹

A feszült, szinte háborúra emlékeztető helyzet csak az augusztus 26-i moszkvai megállapodást követően kezdett, és akkor is nagyon lassan, oldódni. A hadosztály ekkor 3-4 fős „területi agitációs csoportokat” hozott létre a falusi lakosság meggyőzésére. Kevés sikerrel. Egyetlen haszna az volt, hogy a lakosság nem álg fegyvert, hanem fegyvertelen katonákkal találkozott. Augusztus 30-án Ondrej Klokoč, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke megegyezett Provalov vezérezredessel, hogy szeptember elején megindulhat az iskolai oktatás. A csapatokat kivonják a városokból, és táborokban helyezik el. A cenzúra fenntartása mellett fokozatosan felszabadítják a rádió- és tv-adók működését, a lapok megjelenését. Ezt követően kissé oldódott a feszültség. Legalább ilyen fontosnak bizonyult a DHSCS-nak az a döntése, hogy az állampolgárokkal, a gazdasági és civil szervezetekkel, a városi, a községi közigaz-

gatással kapcsolatos ügyek intézését a hadosztályparancsnokok hatáskörébe utalta. Ezzel lehetővé tette a közvetlen ügyintézését. Más lapra tartozik, hogy a moszkvai központi párt- és katonai vezetők rendre beleszóltak az egészen kis ügyekbe is.

Szeptember 5-ig a magyar alakulatok, átadva az ügyeket igazi gazdáiknak, kivonultak a városokból. Táborokba „költöztek”, ahol azonnal megkezdődött a szervezett katonai kiképzés. Bár a katonák korábbi feszített igénybevétele, szolgálati helyzete jelentősen enyhült, továbbra sem volt sokkal könnyebb a zárt táborok miatt a kapcsolatteremtés. Erre elsősorban a kulturális és sportrendezvények teremtettek lehetőséget, melyekre éppen a kapcsolatteremtés érdekében rendszeresen meghívták a környező városok, falvak lakosságát. További lehetőségekkel szolgáltak a bevásárlások – főleg a kiváló cseh sör volt kedvelt vásárfia –, valamint az alakulatok által szervezett magyar történelmi emlékhelyek, várak, kastélyok látogatása. E lépések, lehetőségek oldották valamelyest a helyzetet. Azonban az így kialakult személyes kapcsolatokat nem szabad általánosítani. A tapasztalatok szerint az állomány alig néhány százaléka járhatott ki vásárolni: hadtáposok, anyagbeszerzők, tisztek, tiszthelyettesek. A táborokban működő katonai boltok lényegében kielégítették az ilyen igényeket. A rendezvényeket pedig esetenként megzavarta a szlovák lakosoknak a megszállás által felkorbácsolt nemzeti önérzete miatti mindkét oldalról tapasztalható bizalmatlanság. Jól jellemzi ezt a szeptember 12-i vágújhelyi eset. A DHDCS művészegyüttese előadást tartott az ott táborozó magyar 14. gépkocsizó lövészedrednek. A parancsnok a kapcsolatok javítás céljából meghívta az ottani csehszlovák híradó tiszti iskola állományát. A tisztek azonnal visszautasították a meghívást. A katonák azonban jelezték, ők szeretnék látni a csinos orosz lányokat. „A 14. gl. ezred vezetői [...] olyan álláspontra helyezkedtek, hogy tisztek nélkül nem célszerű a csehszlovák katonák beengedése, mert esetleg megzavarják a műsort.”²⁰ Bár nem ez volt az egyetlen ilyen kölcsönös gyanakvásra épült eset, összességében mégis pozitív volt a kezdeményezés. „[A] lakosság mind gyakrabban vett részt a magyar alakulatok kulturális rendezvényein, sőt közös futballmérkőzések is rendeztek.”²¹

Nem tartozik szorosan a témához, de meg kell jegyezni, hogy a hadosztály katonai vezetése szeptembertől kezdve észlelte az addig egységesnek érzékelhető lakosságon belüli ellentéteket is. „Magasabb egységünk elhelyezési körletében nagy lélekszámú magyar és szlovák lakosság él együtt, ezért területünkön különösen érződik a nacionalizmus mindkét részről, főként a szövetségi elrendezés törvényjavaslatával kapcsolatban. (Pl. szlovák államnyelv és a magyar kisebbség anyanyelvének használata, a magyar kisebbség gazdasági, művelődési lehetőségei [...] arányos részvétele a párt-, állami és tömegmozgalmi vezető szervezetekben, a tv-ben [...] stb.). A másik oldalról jelentkezik még a cseh és szlovák ellentét, amelyet erősít Szlovákia Kommunista Pártjának intenzív politikai vezetése.”²² Még erősebben jelentkezett ez az ellentét a csehszlovák hadseregben szolgálatot teljesítő magyar kisebbséghez tartozó hivatásos tisztek, tiszthelyettesek és a behívott sorkatonák esetében. Egy erről szóló jelentés: „Nyitrán a cseh katonák között lévő magyar ajkúak helyzete – saját elmondásuk szerint – mindinkább lehetetlenné válik. Főleg a tisztek vetik meg őket. Egyesek a menedékjogkérés gondolatával foglalkoznak.”²³

A kapcsolatok az ősi mezőgazdasági betakarítási munkák megindulásával gyorsultak fel. Délnyugat-Szlovákiának e területe volt egész Csehszlovákia legfejlettebb mezőgazdasági körzete. Az egész ország érdeke megkívánta az 1968-as esztendő

gazdag termésének gyors tető alá juttatását. Szeptember–október fő feladata a kukorica, a cukorrépa, a burgonya stb. betakarítása érdekében több termelőszövetkezet már szeptember közepén kérte a magyar katonák segítségét. Munkájuk eredményét látva mind több község, termelőszövetkezet, elsősorban a magyar többségű falvak, de szlovákok is éltek a lehetőséggel. Többek között Bátorkeszi, Cifer s a Nagytapolcsányi, a Lévai, az Érsekújvári járás sok falvában több mint 2000 (egy másik adat szerint 3000) katona örömmel vett részt a betakarítási munkákban.²⁴ Az együttes munka, a föld egyforma szeretete összehozta az embereket. A lakosság azonban nem felejtette el helyzetét, amit a Csemadok augusztus 22-i, az előzőekben idézett nyilatkozata fogalmazott meg félreérthetetlenül számukra. Bár a munka során kialakult emberi kapcsolatok a katonák tapasztalatai szerint őszinték voltak, ezt nem lehet általánosítani a megszállás egész területére. Főleg nem a városokra. A feszültség, az elutasító magatartás bár fokozatosan csökkent, végeredményben nem szűnt meg. A megszállók maradtak egészen október végéig, amikor katonáink végre hazatértek. Utolsónak a rétsági 31. harcokocsiezred tért haza október 31-én.

A magyar katonai – és kijelenthető: a politikai – vezetés véleményét két okmány tükrözi a legpontosabban. Az első a megszállás első tíz napjának tapasztalatait rögzítő jelentés. A második a hazatért katonák kitérítését szabályozó „elvi állásfoglalás”. A jelentésben Szűcs Ferenc vezérőrnagy őszintén tárja fel a kialakult helyzetet, hogy most, negyven évvel később sem lehet pontosabb láttelepet adni. Kertelés nélkül kimondja: „A katonai akció példás végrehajtása mellett a politikai előkészítés talán egyetlen elképzelése sem futott be [...] Kialakult egy olyan helyzet, hogy rákényszerültünk olyan emberekkel való együttműködésre, akiknek a politikai életből való távozására számítottunk – csak előbb politikai, emberi és személyi becsületükben megaláztuk.”²⁵ A vezérkari főnök „állásfoglalása” pedig leszögezi: „... az elismerések mennyisége és módja ne legyen túlzott. *Katonáink nem győztes hadműveletekből térnek haza*, ezért az elismerések széles körű (hadseregen kívüli) publikációja nem célszerű”²⁶ [a kiemelés tőlem – P. I.]. Azt hiszem, ez a két mondat mindent megmagyaráz.

Jegyzetek

A jegyzeteket a korábbi években a Magyar Honvédség Központi Irattárában (a továbbiakban: MHKI) az 5/12/7 – 75 számú csomagokban őrzött iratok, térképek és egyéb okmányok alapján készítettem. A teljes iratanyagot időközben átvette a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Irattára (a továbbiakban: HTI) és új rendszerben helyezte el. Az általam használt jelzetek alapján azonban a HTI irattárosa segítséggel könnyen azonosíthatók, fellelhetők. A politikai témájú iratanyagot a Magyar Országos Levéltár őrzi.

1. Szokolovszkij (szerk.): *Hadászat*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1964, 289. p.
2. MHKI 5/12/53. sz. csomag (a továbbiakban: cs.). A DHDSCS-parancsnok összefoglaló jelentése a „Duna” hadműveletről. (A „Duna” – „Dunaj” az egész megszállás fedőneve volt.)
3. Az összes magyar hadműveleti tervet térképeken dolgozták ki, mellékelve a szükséges számvetéseket, intézkedéseket. A „Zala” fedőnevű „hadgyakorlat”, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Levéltárában őrzött teljes gyűjtemény – a megszállás összes katonai tervét, okmányát, röplapját, eseményének leírását stb. tartalmazó – 68 ter-

jedelmes csomagjában van elhelyezve. Dolgozatom egy-egy adatát, megállapítását szinte kivétel nélkül több – néha 6-10 – okmány adataiból kellett összeállítanom, ezért részletes felsorolásukat terjedelmes voltokra való tekintettel mellőzöm.

4. MHKI 5/12/10. sz. cs. 1968. július 28., 10 órai harcértékjelentés. Ez a létszámadat csak a megszállás első napján Csehszlovákia területére lépett alakulatokat tartalmazza. A „Zala hadgyakorlat” végrehajtásába július 28-án, az ország területén ennél lényegesen több katonai és belügyi szervezet lett bevonva. A csehszlovák államhatár mentén lévő határőrkerületekkel, a légvédelem és a légi erők harckészültségbe helyezett és a megszállás végrehajtására kijelölt 8. hadosztály hadműveleteinek támogatására, illetve a légtér biztosítására teljes harckészültségbe helyezett 99 korszerű harci repülőgép hajtó, irányító és kiszolgáló állományával együtt az összlétszám meghaladta a 16 000 főt. A későbbiekben, augusztus 21-ét követően, a hadosztály kiegészítésére csehszlovák területre vezényelt karhatalmi zászlóaljjal, az egri 6. gépkocsizó lövészezzel és az ellátásban, a biztosításban, a forgalomirányításban stb. közreműködő alakulatokkal együtt elérte a 20 000 főt. A pontos létszám naponta változott.
5. MHKI 5/12/26. sz. cs. MNVK. 6. (Híradó) Csoportfőnökség dosszié. „A BM III./IV. és a VK. 6. Csf.-ség közös Intézkedése a levélküldemények ellenőrzésére és továbbítására.” Az intézkedés szerint a Budapest 72. posta 38. sz. postafiókjában (ide küldte a hadosztály egységesen futárral Csehszlovákiából a leveleket) levelek, levelezőlapok ellenőrzését a BM III./IV. csoportfőnökségek hajtják végre.
6. MHKI 5/12/8. sz. cs. A honvédelmi miniszter felhívása. A felhívást Szűcs Ferenc vezérőrnagy, vezérkarifőnök-helyettes írta. Szűcs Ferenc kiválóan képzett tábornok volt, angolul és oroszul egyformán jól beszélt. A DHDSCS parancsnokságára kiküldött magyar összekötőcsoport parancsnokaként tevékenykedett. Jelentései figyelemreméltóan őszinték és lényegre törők.
7. MHKI 5/12/33. sz. cs. HM. Pol. Fcsf. 001480. tájékoztató.
8. MHKI 5/12/9. sz. cs. A 8. gl. hadosztály összefoglaló jelentése. „A 134. híradó zászlóalj állományából Zöllei Dávid tizedes rádiósraja Érsekújváron fegyverük használatával [a tömeg feje fölé lőttek – P. I.] védték meg előjárójukat a csehszlovák állampolgárok tetteleges bántalmazásától.” Látva a tábornok szorult helyzetét a tizedes parancsára azonnal akcióba léptek, és kimentették a tömegből.
9. Geleta Ernő érsekújvári tanár közlése 1993-ban.
10. MHKI 5/12/27. sz. cs. 02551 sz. rejtjelzett távirat.
11. Több szlovák levelet kaptam a kilencvenes évek elején, első szlovák, cseh nyelvű publikációim után. Többségük hasonló véleményt írt. Laco Zrubec nyitrai lakos leveléből idézek néhány sor „Ebben az évszázadban a magyarok háromszor törtek be Szlovákiába. Először 1919-ben [...] Másodszor 1938-ban. Harmadszor az ősi Szlovákiára a magyar hordák 1968-ban.”. Nem kívánok történelmi vitába szállni Zrubec úrral. Csupán megjegyzem, magyar hadsereggel Szlovákia csak egyszer ütközött meg. 1939 márciusában Ungvár térségében. Erről viszont egy szót sem írt. Az általa említett konfliktusok Csehszlovákiát érintették.
12. Az erről szóló dokumentumfilm jellegű alkotást a budapesti Szlovák Intézet vetítette 2008. szeptember 18-án este.
13. Az anyaggyűjtés során azok a katonák, akikkel beszéltek, ha nem pontosan ezekkel a szavakkal, de hasonlóan fogalmazták meg a megszállásban való részvételükről szóló véleményüket.
14. MHKI 5/12/27. sz. cs. 33. sz. irat.
15. Pataky Iván: *A vonakodó szövetséges*. Budapest, Rastafari BT., 2008, 89. p.
16. Uo. 16–17. fejezet.
17. MHKI 5/12/51. A DHDSCS parancsnok 00522. sz. parancsa a 8. gépkocsizó lövész-hadosztály parancsnokának.
18. MHKI 5/12/14-51. Napi összefoglaló jelentés. 1968. szeptember 3.

19. MHKI 5/12/28. sz. cs. 86. okmány.
20. Uo.
21. MHKI 5/12/9. sz. cs. A 8. gl. hadosztályparancsnok (8. gl. ho. pk.) összefoglaló jelentése.
22. MHKI 5/12/28. sz. cs.
23. MHKI 5/12/27. sz. cs. 5. hds. Napi pol. munka összefoglaló jelentések. 1968. augusztus 25.
24. MHKI 5/12/9. sz. cs. A 8. gl. ho. pk. összefoglaló jelentése.
25. MHKI. 5/12/11. sz. cs. Szűcs Ferenc vezérőrnagy szeptember 2-i jelentése.
26. MHKI. 5/12/13. sz. cs. 33. sz. irat.

IVÁN PATAKY

THE RELATIONSHIP OF THE HUNGARIAN PEOPLE'S ARMY AND SOUTH-SLOVAKIAN POPULATION DURING CZECHOSLOVAKIA'S OCCUPATION IN 1968

The co-operation of the Hungarian People's Army during Czechoslovakia's Occupation in 1968 was one of the episodes of the twentieth century that was burdened with contradictions and that mainly harmed the thinking of people. It brought to the surface prejudice being deeply in the consciousness of two nations living together for 1100 years, tore a number of hardly healed wounds. The pain that it caused was not even relieved by the way how it was presumably clear in Hungary and Czechoslovakia that the aggression served expressly political and army interests of the Soviet great powers to which the less interest was connected to Hungary, contemporary Hungarian political and army leadership.